

БАТЮК Л.А., кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Батюк Л.А. Виникнення та еволюція ідеї соціально-економічного прогресу.

В умовах глобальної трансформації політичних та соціальних інститутів, усієї системи соціальних відносин зростає науковий і практичний інтерес до теорії та практики прогресивних соціально-економічних перетворень. Теорія прогресу будується виключно засобами позитивного знання, заперечуючи будь-які права і будь-яке значення релігійного пізнання. Позитивна наука не в змозі розкрити майбутнього людства. Впевненість в тому, що все добре і розумне в кінці кінців перемаже, не має жодного підґрунтя в механічному світогляді: адже тут панує абсолютна випадковість. Основні постулати теорії прогресу такі: моральна свобода людської особистості як умова автономності морального життя; абсолютна цінність особистості і ідеальна природа людської душі, здатна до нескінченного розвитку і вдосконалення; абсолютний розум, що править світом та історією; панування моральних цілей і добра. Всі ці положення в своїй сукупності входять як невід'ємна складова у філософію християнського теїзму, хоча, звичайно, далеко не висчерпують усього її змісту. Отже, основні проблеми теорії прогресу суть разом з тим і проблеми філософії християнського теїзму і можуть бути вирішені лише на його основі.

Ключові слова: соціально-економічний прогрес, мораль, християнство, лібералізм, соціалізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобальної трансформації політичних та соціальних інститутів, усієї системи соціальних відносин зростає науковий і практичний інтерес до теорії та практики прогресивних соціально-економічних перетворень. Для сучасного світу прогрес є незаперечною цінністю. По суті, це поняття давно стало синонімом слова «благо». «Прогресивне» означає «хороше». Однак відразу виникають наступні питання. Якщо розуміти під прогресом поступальний розвиток від гіршого до кращого, то в яких сферах людського життя ми можемо такий прогрес побачити? Чи є він в культурі і мистецтві? Чи присутній він в політиці? Ті зміни, з якими пов'язане економічне життя, є лише ознаками якогось незмінного руху до загальної благої мети? Що насправді означає економічний прогрес?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще в античності римський філософ Лукрецій Кар спробував розглянути і простежити етапи руху суспільства. Особливу увагу проблемам суспільного прогресу стали приділяти, коли на історичну арену вийшла буржуазія і устами своїх представників проповідувала ідею нескінченного прогресу. Так, французький економіст і соціолог А. Тюрго всесвітню історію розглядає як послідовність успішних дій людства. Подібні думки щодо прогресу висловлював інший видатний французький мислитель – Кондорсе. Сучасні дослідження ідей соціально-

економічного прогресу здійснюється переважно в контексті поняття «інновацій» в різних сферах суспільного життя. Серед сучасних дослідників проблематики інноваційної діяльності можна відмітити, зокрема: І. Лукінова, М. Чумаченко, В. Карпов, А. Коренной, А. Кац, В. Трапезніков, М. Дворцин, В. Юсім.

Французький філософ, родоначальник позитивізму та основоположник соціології О. Конт встановив так заний закон трьох станів (*loi de trois états*), згідно з яким людство переходить в своєму розвитку від теологічного розуміння світу до метафізичного, а від метафізичного до позитивного, або наукового. Цей уявний закон все ще є основним філософським переконанням широких кіл сучасної наукової спільноти. Тим часом він являє собою грубу помилку, тому що ні релігійна потреба духу та відповідна їй область ідей і почуттів, ні метафізичні запити нашого розуму аніскільки не знищуються і нічого не втрачають від того, що поряд з ними розвивається позитивна наука. І релігія, і метафізичне мислення, і позитивне знання відповідають основним духовним потребам людини. Їх розвиток може вести тільки до їхнього взаємного прояснення, але аж ніяк не до знищення. Потреби ці є загальними для всіх людей і в усі часи. Їх існування складає духовне начало в людині на протигагу тварині. Мінливі, таким чином, тільки способи задоволення цих потреб, які і розвиваються в історії, але не самі ці потреби.

Найбільш зрозуміла і безперечно загальність потреби в позитивному науковому знанні законів зовнішнього світу. Маючи початковим джерелом матеріальні потреби людини, боротьбу за існування, позитивна наука в подальшому розвитку ставить собі і чисто теоретичні цілі встановлення закономірностей явищ у світі. В даний час ми спостерігаємо безпрецедентний розвиток точних знань, якому, до того ж, не видно кінця. Однак, як би не розвивалося позитивне знання, воно завжди залишиться обмеженим по своєму об'єкту. Адже позитивна наука досліджує лише обривки дійсності, яка постійно розширюється перед очима вченого. Задача повного і закінченого знання в світі досвіду є взагалі нерозв'язною і неправильно поставленою задачею. Вона так само оманлива, як задача дійти до горизонту, який постійно віддаляється в нескінченний простір. Розвиток позитивної науки нескінченний, але ця нескінченність є і силою і слабкістю позитивного знання: силою в тому сенсі, що немає і не може бути зазначено кордонів дослідної науки в її поступальному русі, слабкістю ж в тому сенсі, що ця нескінченність руху обумовлюється саме її нездатністю остаточно вирішити своє завдання – дати цілісне знання про світ.

Ми маємо тут приклад того, що Гегель називав поганою, недосконалою нескінченністю (*schlechte Unendlichkeit*, собственно *Endlosigkeit*), на відміну від нескінченності, що є синонімом досконалості. Геометрично перша може бути ілюстрована невизначено триваючої в просторі лінією, друга ж – кругом. Так як, розмірковуючи чисто математично, в порівнянні з нескінченністю втрачають значення всякі кінцеві величини, як би не розрізнялися при цьому їх абсолютні розміри, то можна стверджувати, що в даний час позитивна наука анітрохи не ближче до задачі дати цілісне знання про світ, ніж була кілька століть тому або буде через кілька століть вперед.

Але людині необхідно мати цілісне уявлення про світ, вона не може погодитися чекати із задоволенням цієї потреби до тих пір, поки майбутня наука дасть достатній матеріал для досягнення цієї мети. Їй необхідно також отримати відповіді і на деякі питання, які вже зовсім виходять за

поле зору позитивної науки і не можуть бути нею навіть і усвідомлені. Разом з тим людина не здатна заглушити в собі ці питання, зробити вигляд, що вони не існують, практично їх ігнорувати, як це по суті пропонує зробити позитивізм і різних відтінків агностицизм, в тому числі і неокантіанство, особливо позитивного спрямування. Для людини як розумної істоти нескінченно важливіше будь-якої спеціальної наукової теорії є вирішення питань про те, що ж являє собою наш світ в цілому, яка його субстанція, чи має він будь-який сенс і розумну мету, чи має якусь ціну наше життя і наші діяння, яка природа добра і зла і т. д. Словом, людина запитує і не може не запитувати не тільки «як», але «що», «чому» і «навіщо». На ці питання немає відповіді у позитивної науки, точніше, вона їх і не ставить і не може вирішити. Компетенція метафізики більше, ніж позитивної науки, як тому, що метафізика вирішує питання, більш важливі, ніж питання емпіричного знання, так і тому, що, користуючись умоглядом, вона дає відповіді на питання, які не під силу дослідній науці. Метафізика і наука, звичайно, поєднані між собою нерозривним зв'язком, адже висновки позитивного знання дають матеріал, над яким працює метафізична думка, яка тому також підлягає закону розвитку.

Формулювання цілей статті. є порівняння та моральна оцінка різних підходів до визначення поняття «прогрес».

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий Заповіт знає поняття «оновлення», яке означає невинне духовне вдосконалення (2 Кор. 4:16). «Оновлення» здійснюється через покаєння (Євр. 6:6) і Святим Духом (Тит. 3:5). Таким чином, християнське перетворення світу починається з самої людини.

Поняття «прогрес» з'являється в Європі в епоху Просвітництва. Спочатку прогрес представлявся як Божий задум про людину, який можна раціонально тлумачити. Найбільш відома концепція належить придворному французькому єпископові Ж.-Б. Боссює («Міркування про загальну історію», 1681) [2]. Про «духовний прогрес» як вдосконаленні душі писав його сучасник абат Ф. Фенелон. Однак у XVIII ст. з'явилося поняття «прогрес розуму» як нескінченний розвиток людського уявлення про світ. Першим цю ідею обґрунтував католицький

абат Ш. де Сен-П'єр (1658-1743) в роботі «Зауваження про безупинний поступ загального розуму» (1737). Велика Французька революція остаточно канонізувала поняття прогресу. Відомий просвітитель маркіз де Кондорсе увічнив всевітнє торжество розуму («Ескіз історичної картини прогресу людського розуму», 1794). Прогрес розуму вже передбачав відмову від християнського уявлення необхідності боротьби з гріхом: зрозуміти вже означало перемогти.

Німці підійшли до питання більш систематично. І.Г. Гердер прагнув показати не тільки унікальність, але й прогресивне значення кожної епохи в житті людства («Ідеї до філософії історії людства», 1791). Г.В.Ф. Гегель ввів поняття «історичний прогрес» як основний зміст історії, як поступальний розвиток людства від нижчих стадій до вищих («Лекції з філософії історії», 1822-1831). Прогрес неминучий, як стверджує філософ. Гегелівське уявлення про прогрес є пантеїстичним. Він виступає таким собі сурогатом Боговтілення: ідея вищого блага знаходить плоть і одухотворяє її своєю присутністю. Як Гегель, так і І.В. Гете вважали уособленням такого прогресу історії не кого-небудь, а самого Наполеона Бонапарта.

Із наполеонівської епохи вийшли і такі важливі для розвитку ідеї прогресу мислителі як А.Б. Констан (1767-1830) і граф К.А. де Сен-Сімон (1760-1825). Перший став засновником класичного лібералізму, другий вперше створив розвинуте соціалістичне вчення. Лібералізм і соціалізм народжувалися як брати-близнюки: один ґрунтувався на ідеї політико-правового прогресу, інший виходив з прогресу соціально-економічного. Соціальне конструювання отримало ідейне обґрунтування: перебудувати світ за своїми уявленнями стало цілком можливо. Перемогло ставлення до світу як до матеріалу для втілення тієї чи іншої «правильної» ідеї. Утопія ставала практичним завданням. Вже в ХХ столітті заперечувати таку популярну думку означало піти проти мейнстріму. Ніхто не наважився. Навіть німецький нацизм, який заперечує ідею вселюдського щастя, хіба не вірив в майбутнє земне торжество обраної нації?

Не залишилися осторонь і католики.

Другий Ватиканський собор (1962-1965) прийняв і освятив поняття прогресу, причому відразу в двох основних версіях – і в ліберальному, і в соціалістичному розумінні. У документах собору прогрес розуміється як аналог поняття «вдосконалення», причому у відношенні як до людини, так і до суспільства. Крім того, прогрес розцінюється як цінність – поряд з силою, добром, свободою і братством: «Сучасний світ є одночасно сильним і слабким, здатним здійснювати найкраще і найгірше, і йому відкривається шлях до свободи або рабству, до прогресу або регресу, до братства або до ненависті». Тим часом, істинний прогрес повинен сполучатися із соціальною справедливістю: «Людський прогрес, який є великим благом для людини, несе, проте, з собою велику спокусу: коли порядок цінностей порушений і зло змішується з добром, окремі люди і об'єднання дбають тільки про себе, а не про інших» [2].

Першим російським мислителем, який сприйняв ідею прогресу, став П.Я. Чаадаєв. Однак його уявлення за європейськими мірками виявилось «відсталим». Не тільки тому, що Чаадаєв вірив лише в прогрес розуму, але і в силу того, що для нього «даний висхідний рух, принцип реального і нескінченного прогресу» можливі тільки в християнському суспільстві, тільки при зусиллі духу. Мислитель різко критикував уявлення про природний прогрес як про щось, що відбувається само собою, згідно із законом життя. Чаадаєв виступав проти утопічних теорій розвитку людства: «Прогрес людського розуму полягає не в тому, щоб диктувати світові закони власного винаходу, а в тому, щоб невпинно наближатися до більш досконалого пізнання тих законів, які світом керують» [4].

Вплив європейських ідей ХІХ століття в повній мірі проявився тоді, коли в суспільній свідомості їм знайшли «практичне» застосування, коли з їх допомогою задумали перевернути світ. В.Г. Белінський першим надав прогресу те значення, яке пізніше стало загальноновживаним. Він розумів під ним, в першу чергу, «зміну понять і моралі суспільства, отже, розвиток суспільного життя» [1, с. 519]. У Белінського прогрес набуває справді містичного значення. Прогрес сприймався публіцистом тотально, як загальна доля. Ворогів прогресу як ідеї він назвав «китайцями» [1, с. 520-521]. «Китайці»

чинили опір недовго, прогрес як ідейний прапор швидко опанував їх умами – і володіє понині.

Ідеологія прогресу виникає на основі прогресу науково-технічного, коли дозріває уявлення про можливість не тільки матеріального, а й соціального конструювання («ми точно зробимо краще, ніж було до нас – по-іншому і бути не може»). Людина починає думати, що її перспективи цілком пов'язані з технікою (матеріальною чи соціальною), що вона сама і інші люди – теж механізми і об'єкти для конструювання. Потрібно лише побільше матеріальних благ – аж до саморозчинення в них, і побільше свободи – аж до свободи розтлівати. Будучи спочатку технократичною утопією, прогрес поступово перетворюється в ідею перманентної революції. І як будь-яка революція, прогрес вимагає від людини жертв, відмови від чогось в собі – і так до нескінченності. За це в майбутньому маячить ідеал – але він ніколи не буде досягнутий.

«Промислове зростання зупинилося», «прибутковість підприємств скорочується» – цими фразами лякають пересічного споживача. Незалежно від того, розуміє він чи ні всю цю економічну риторику, самі

слова «знижується», «перестає рости», «загрожує спадом» діють на розум обивателя грізно.

Висновки. Людство повірило в ідею невпинного прогресу, згідно якої воно повинно розвиватися без кінця, без спадів і зупинок. Насправді у християнства вкрали уявлення про нескінченність духовної досконалості і впровадили його у вигляді ідеї нескінченного зростання в сферу економіки. Вічний моральний прогрес замінений на вічне прагнення зростання і прибутку.

Зростання зовнішньої (матеріальної) могутності без протизваги у вигляді внутрішнього духовного зростання народжує випадки конкретного сатанізму на ґрунті самодостатності і самозадоволення. Якщо на фасаді у цивілізації – нескінченна жага влади і прибутку, то на її вивороті – нескінченне розбещення і ворожнеча з Богом.

Бажаючи вічно зростати без меж і розумної мети, а тільки заради процесу зростання подібний до жаби, яка хотіла бути конем і тужилася, поки не лопнула. Отож, від нас самих залежить, чи зробимо ми прогрес своєю релігією, чи перетворимо інфляцію цінностей в життєву практику.

Література.

1. Белинский В.Г. Взгляд на русскую литературу 1847 года / В.Г. Белинский // Собрание сочинений. – [В трех томах]. – М. – Т. 3. – 1948.
2. Пастырская конституция «Радость и надежда». О Церкви в современном мире (1965) // Второй Ватиканский собор. Конституции, декреты, декларации. Брюссель, 1992. – С. 335, 337, 360-361.
3. Хомяков А.С. Семирамида / А.С. Хомяков // Сочинения в двух томах. – М. – Т. 1. – 1994. – С. 445.
4. Чаадаев П.Я. Полное собрание сочинений и избранные письма / П.Я. Чаадаев. – М. – Т. 1. – 1991. – С. 336, 394-395, 400, 488.

References.

1. Belinskiy V.G. (1948). *Vzglyad na russkuyu literatury 1847 goda* [Look at Russian Literature in 1847]. Moscow, p. 816 [in Russian].
2. Pastyrskaya konstituciya «Radost i nadezhda». O Cerkvi v sovremennom mire [Pastoral Constitution «Joy and Hope». On the Church in the Modern World]. (1992). Brussels: Vtoroj Vatikanskij sobor. Konstitucii, dekreti, deklaracii, pp. 335, 337, 360-361 [in Russian].
3. Homiyakov A.S. (1994). *Semiramida* [Semiramis]. (Vols. 1-2). Moscow, Vol. 2, 1994, p. 445 [in Russian].
4. Chaadaev P.Ya. (1991). *Polnoe sobranie sochinenij i izbrannye pisma* [Complete Works and Selected Letters]. Moscow, Vol. 1, 1991, pp. 336, 394-395, 400, 488 [in Russian].

Аннотация.

Батюк Л.А. Возникновение и эволюция идеи социально-экономического прогресса.

В условиях глобальной трансформации политических и социальных институтов, всей системы социальных отношений возрастает научный и практический интерес к теории и практике прогрессивных социально-экономических преобразований. Теория прогресса строится исключительно средствами положительного знания, отрицая любые права и любое значение религиозного познания. Положительная наука не в состоянии раскрыть будущего человечества. Уверенность в том, что все хорошее и разумное в конце концов победит, не имеет никаких оснований в механическом мировоззрении: ведь здесь царит абсолютная случайность. Основные постулаты теории прогресса таковы: нравственная свобода человеческой личности как

условие автономности нравственной жизни; абсолютная ценность личности и идеальная природа человеческой души, способная к бесконечному развитию и совершенствованию; абсолютный разум, правящий миром и историей; господство нравственных целей и добра. Все эти положения в своей совокупности входят в качестве неотъемлемой составляющей в философию христианского теизма, хотя, конечно, далеко не исчерпывают всего ее содержания. Итак, основные проблемы теории прогресса суть вместе с тем и проблемы философии христианского теизма и могут быть решены только на его основе.

Ключевые слова: соціально-економічний прогресс, мораль, християнство, лібералізм, соціалізм.

Abstract.

Batyuk L.A. The emergence and evolution the idea of socioeconomic progress.

Under the conditions of global transformation of political and social institutions, the entire system of social relations, scientific and practical interest is increasing in the theory and practice of progressive socio-economic transformations. The progress theory is based solely by means of positive knowledge, denying any rights and any number of religious knowledge. Positive science is not able to reveal the future of humanity. Confidence that that all good and reasonable win in the end, has no basis in the mechanical worldview: because there reigns an absolute accident. The basic tenets of the progress theory are: the moral freedom of the human person as the condition for the autonomy of the moral life; the absolute value of the person and the ideal nature of the human soul, capable of infinite development and improvement; absolute mind, ruling world and history; the dominance of moral goals and good. All such provisions in the aggregate are included as an integral part of the philosophy of Christian theism, although, of course, do not exhaust all of its content. Thus, the main problem of the progress theory and at the same time the problems of philosophy and Christian theism can be solved only on its basis.

Keywords: socio-economic progress, morality, Christianity, liberalism, socialism.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2016 р.

Бібліографічний опис статті:

Батюк Л.А. Виникнення та еволюція ідеї соціально-економічного прогресу / Л.А. Батюк // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 4. – С. 12-16.

Batyuk L.A. (2016). The emergence and evolution the idea of socioeconomic progress. Actual problems of innovative economy, No 4, pp. 12-16.

УДК 631.15:330.31:339.1

ПОНОМАРЬОВ О.С., кандидат економічних наук, доцент,

Народний депутат України,

ЗАЙЦЕВ Ю.О., кандидат економічних наук, доцент, начальник

Центральної ОДПІ м. Харкова Державної фіскальної служби України

**ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛУЗЕВИХ ПРОПОРЦІЙ
ТА МАСШТАБІВ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Пономарьов О.С., Зайцев Ю.О. Економічні передумови трансформації галузевих пропорцій та масштабів виробництва продукції аграрних підприємств.

В статті зазначається, що трансформації національної економічної системи супроводжуються кризовими явищами, загостренням політичної та соціально-економічної ситуації, що її обумовлює необхідність глибокого їх вивчення. Проведене дослідження динаміки відтворювального процесу в контексті ринкових трансформацій, а також умов і факторів, які визначають результативність і ефективність аграрних реформ. Обґрунтовані окремі пропозиції з приводу структурної перебудови із пріоритетним розвитком великих спеціалізованих аграрних підприємств. Встановлено, що негативні тенденції в розвитку аграрного сектору економіки обумовлені суб'єктивними причинами. Екстенсивне ведення виробництва супроводжується зниженням ефективності використання землі суб'єктами господарювання всіх організаційно-правових форм. Визначено, що дотримання продовольчої безпеки держави та формування збалансованого аграрного ринку можливе лише на основі відродження великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із поступовим переходом до моделі розвитку інтенсивного типу.

Ключові слова: ринкова трансформація, аграрна реформа, аграрний сектор економіки, спеціалізовані аграрні підприємства.